

РОЗДІЛ ІІІ. МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

УДК 008:39(477)

*Ольга Рафаїлівна Копієвська,
кандидат педагогічних наук, доцент
професор кафедри культурології та інноваційних культурно-мистецьких
проектів Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*

КУЛЬТУРНІ ТРАДИЦІЇ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Стаття присвячена актуальній проблемі сьогодення, а саме відродженню національної ідентичності, загальним знаменником якої виступає культурна традиція. В статті аналізуються наукові підходи до визначення поняття «традиція», «культурна традиція», визначається роль останньої в процесі трансляції культури, збереженні культурно-історичної пам'яті.

Окрема увага автора прикута до питання функціонального спрямування культурних традицій в житті як окремо взятої людини, так і нації, суспільства в цілому. Визначається важливість поєднання культурних традицій і інновацій в процесі формування сучасного культурного простору країни.

Ключові слова: традиція, культурна традиція, національна ідентичність, трансляція культури.

*Ольга Рафаїловна Копієвская,
кандидат педагогических наук, доцент, профессор кафедры культурологии и
инновационных культурных проектов
Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств*

КУЛЬТУРНЫЕ ТРАДИЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

Статья посвящена актуальной проблеме современности, а именно, возрождению национальной идентичности, общим знаменателем которой выступает культурная традиция. В статье анализируются научные подходы к определению понятия «традиция», «культурная традиция», определяется роль последней в процессе трансляции культуры, сохранении культурно-исторической памяти.

Отдельное внимание автора обращено к вопросу функционального направления культурных традиций в жизни как отдельно взятого человека, так и нации, общества в целом. Определяется важность сочетания культурных традиций и инноваций в процессе формирования современного культурного пространства страны.

Ключевые слова: традиция, культурная традиция, национальная идентичность, трансляция культуры.

CULTURAL TRADITIONS IN THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITIES

The article is dedicated to the problems of nowadays, such as revival of national identity, a common denominator which supports cultural traditions. It analyzes the scientific approaches to the definition of «tradition», «cultural tradition», defines the role of the latter in the process of translation of culture, preservation of cultural and historical memory.

Special attention was riveted to the question of the functional orientation of cultural traditions in life of single person, nation and society. Determine the importance of combining cultural traditions and innovations in the formation of modern cultural space.

Key words: tradition, cultural tradition, national identity, cultural transmission.

Трансформаційні процеси які відбуваються в світі, актуалізували питання з підвищення культуротворчого потенціалу країни, трансляції культури від покоління до покоління. Глобальні світові виклики спонукали представників різних націй гостро поставити питання щодо національної ідентифікації, культурного відродження, збереження культурних цінностей, що дозволить підвищити рівень і відповідно посилити зміст національної культури.

У контексті дослідження національної ідентичності слід звернути увагу на думку українського вченого, громадського діяча В. Вовкуна, який, визначаючи національну ідентичність особи чи групи, ототожнює останніх з великою національною спільнотою, її символами і цінностями, історією і культурою, державними інституціями, з національними інтересами. Він наголошує, що це ототожнення не лише розумове, а й навіть емоційне та естетичне. Саме виконуючи низку функцій, національна ідентичність згуртовує членів національної спільноти на підставі спільних вартостей, символів, а також сприяє самовизначенню і самоорієнтації особистості у світі завдяки ресурсам національної культури [1].

Загальним знаменником змісту національної культури є традиція, яка виступає як певна форма трансляції культури, як соціальна пам'ять. Традиція уособлює в собі унікальність, неповторність, своєрідність народу, нації, суспільства, соціальної групи, іншими словами – суб'єкта, до якого вона належить.

Традиції в її поєднанні з культурою виражають сукупність знань, ідеалів, духовного досвіду народу на багатовіковому шляху становлення нації, суспільства. Без традицій не тільки не існує жодної культури в історії людства, без неї неможливо уявити собі навіть і саме існування будь-якого людського суспільства. На основі традиції будується самоідентифікація людини і спільнот, саме в традиціях акумулюється їх культурна енергія, яка сприяє духовному відродженню і подальшому розвитку народу, нації, етносу, країни.

Протягом багатотисячолітньої історії становлення і розвитку будь-якої країни, саме завдяки традиціям, характерним для даного суспільства, формується неповторний, індивідуальний, несхожий на інший культурний, духовний простір країни.

На думку українського філософа С. Безклубенка, народ, етнос, нація – не просто юрба, не випадкове збіговисько, не велелюдний натовп, це особлива – соборна – жива особистість. І ця соборна людська особистість, подібно як і окрема людська особистість, має цілком певні морально-етичні установки, що відбиваються саме в традиціях [2, 479]. Таким чином, вивчення ролі і місця традицій у формуванні національної ідентичності, культурного простору країни є беззаперечно актуальним. Особливо яскраво дана проблема постає в сучасній українській реальності.

Мета статті – вивчення питання ролі, місця і значення культурних традицій в процесі формування і збереження національної ідентичності.

Традиція як теоретична категорія є об'єктом уваги представників різних наукових шкіл (В. Артюх, С.Д. Безклубенко, Г.Г. Ващенко, В.В. Вовкун, П.Е. Герчанівська, П.С. Гуревич, А.С. Кармин, Д.В. Матяш, І.Ф. Надольний, І.І. Пилипенко, Б.Г. Соколов, В.Г. Чернець). Феномен традиції науково осмислюється в історії, філософії, теорії культури, соціології, етнографії, релігієзнавстві тощо. Теоретичні визначення поняття і сутності «традиції» охоплюють всі галузі людської діяльності і культури.

Важливим є звернення до поняття «традиції» і формування її інтерпретації в контексті культурних трансформацій. Так, філософи визначають традицію як набір уявлень, звичаїв, звичок і навичок практичної діяльності, що передаються від покоління до покоління і виступають регулятором суспільних відносин. Розглядаючи традицію як форму фіксації, закріплення і вибіркового збереження тих чи інших елементів соціокультурного досвіду, науковці наголошують на універсальному механізмі його передавання, який забезпечує стійку історико-генетичну спадковість у соціокультурних процесах. Трансформація містить у собі те, що передається, і те як здійснюється це передавання, тобто комунікативно-трансляційно трансмутаційний спосіб, у середині та поміж поколіннями, взаємодія людей у рамках тієї чи іншої культури на підставі відносного, загального розуміння та інтерпретації накопичених у минулому даної культури змістів та значень [3, 396].

У контексті дослідження, викликає інтерес науковий підхід до феномена традиції науковця В. Артюха, який розуміє останню як дорефлексивну форму особистого досвіду людини. На думку вченого, первинно традиція – це те, в чому живуть, це наперед сам собою зрозумілий момент сьогодення, а не те, до чого вибудовують відношення. Людина не бажає іншої поведінки і вона говорить собі: «Так було завжди і це добре, і це повинно зберегтися й надалі». Вона виявляється нездатною вийти із звичних, наїжджених рейок свого існування, що й стає головним мотивом збереження традиції [4].

Інший підхід у вченого І. Нежинського, який визначає традицію не лише як інтелектуальне вчення, а й як доктрину чи сукупність концепцій, як сакральну сферу, до якої людина долучається своїм буттям, своєю свідомістю і всім своїм єством. Традицію неможливо вивчити, в традиції треба бути. На думку вченого, проявляючись за допомогою простору культури і традицій, в сучасному соціумі сформувалися такі типи як «люди традиції», які в кількісному відношенні

становлять абсолютну меншість, обчислюються одиницями, і як правило, дистанціювалися від соціуму, і «люди культури», яких більшість і вони продовжують існувати в соціумі, намагаючись знайти спосіб взаємодії в полі культури і в соціальному просторі [5].

Традицію як процес кристалізації і транслювання сукупного духовного досвіду розглядає А. Гуревич. Аналізуючи походження слова «традиція», вчений зазначає, що це слово має корінь, що й «зрада»: істинна вірність традиції парадоксальним чином уживається із зрадою. Те, що здається зрадою, по суті справи, виявляється традиційним, і, навпаки, щось канонічне, під яким розуміють відтворення старих форм, повтор та імітацію, може виявитися зрадою по відношенню до істинної традиції. Сутність традиції вчений визначає як процес передавання культурної інформації прикладом, відтворення, живого духу культури [6, 215-216].

Видатний український педагог Григорій Ващенко розглядає традицію як важливу силу у духовному відродженні народу. На думку вченого, особливу роль традиція відіграє в процесі збереження нації, останню визначає як цілість поколінь минулих, сучасних і майбутніх. Таку цілість підтримують передовсім традиції, завдяки яким зберігається й розвивається національна мова, здобутки мистецької творчості, світогляд, народні ідеали – все те, що створює обличчя народу, що відрізняє його від інших народів [7, 174-175].

Особлива увага науковців прикута до феномена традицій у народній культурі. В такому контексті заслуговує на увагу дослідження доктора культурології П. Герчанівської. На думку вченої, дискусії, які відбуваються навколо проблеми теорії традиції, дозволяють розставити акценти в сутності цього поняття: по-перше, традиції є колективною (не біологічною) пам'яттю певної людської спільності; по-друге, вони є механізмом передачі соціально важливого досвіду, який виробляється, засвоюється спільністю і проходить апробацію часом, забезпечуючи їй самототожність в процесі історичного розвитку [8, 12].

Прояв національного в традиції відбувається завдяки культурним традиціям, які мають вираз в народній культурі і творчості, звичаях, обрядах, мові, літературі, фольклорі тощо. Саме ці культурні традиції і є тією важливою складовою збереження національної ідентичності.

Ідентичність як певна міра групової однорідності, характеризується здатністю до самозбереження, самопізнання і саморозвитку, зберігаючи при цьому певну генетичну основу, незважаючи на вплив різних зовнішніх факторів. Формуючись за допомогою різних механізмів культури, людина чи спільнота, до якої вона належить, проходить процес соціалізації, інкультурації, акультурації, тим самим надаючи життєву силу існуючим традиціям.

Досліджуючи феномен культурних традицій, їх ролі у формуванні національної ідентичності слід наголосити на її вимірах, складових елементах (просторово-часове, географічне, традиційне, соціокультурне, символічне, ціннісне, моральне, естетичне тощо), які також відіграють важливу роль у досліджуваному нами процесі. Структура національної ідентичності динамічна і змінюється залежно від того, як зростає або, навпаки, знижується вага тих чи інших складових її елементів.

Вивчаючи феномен культурної традиції, науковці наголошують на її особливій ролі в процесі створення, відродження, зберігання та популяризації національної культури.

Культурні традиції – це стійкі, «інерційні» моменти в культурі. У більш загальному розумінні культурні традиції представлені елементами культурно-історичної спадщини, які мають вираз в ідеях, цінностях, звичаях, обрядах, способах сприйняття світу тощо. Культурним традиціям притаманні всі форми духовної та матеріальної культури, які дозволяють утримувати цілісність і стійкість суспільного організму, що відображаються в понятті «історична пам'ять» [9].

Як життєздатне духовне минуле, успадковане від попередніх поколінь, культурна традиція закріплена в нормах поведінки, ментальності, моралі, в міфах, релігійних ритуалах і обрядах, зробили останню універсальним способом акумулювання і передачі культурного, духовного досвіду, механізм втілення якого має вираз у принципі добровільності і доступності при її споживанні, наслідуванні та засвоєнні.

Слугуючи засобом процесу суспільних відносин і поведінки, культурні традиції виконують при цьому життєво важливі для людини функції (адаптивну, регулятивну, комунікативну, інтегративну), що сприяє соціалізації людини.

На думку А. Карміна, процес соціалізації починається з раннього дитинства і проходить протягом всього життя, дозволяючи людині зайняти певну життєву позицію і відповідно жити так, як потребують того традиції тієї країни, в якій вона проживає. Внаслідок процесу соціалізації кожна людина є зануреною в певний культурний контекст, з якого вона черпає свої уявлення, ідеали, правила життя, способи дій. Культурний контекст визначає соціально-вікові життєві установки, регламентує різні ролі людини в даному суспільстві [10, 81-83].

Прояв культурних традицій в сучасному житті, їх особливу роль у соціальних процесах відмічають науковці всього світу. На думку дослідників, роль традиції, яка полягає у відтворенні соціальної структури і соціального як такого, обумовлена перш за все будовою традиції, унікальністю її функції для збереження культурної цілісності суспільства. Механізм збереження суспільної цілісності передовсім пов'язується з відтворенням світоглядних особливостей спільноти, певною єдиною емоційно-буттєвою «культурною картиною світу», яка обумовлює і предметно-ужитковий рівень життя [11].

Процес соціалізації в такому контексті передбачає формування як індивідуального, так і суспільного соціокультурного простору.

Одним з аспектів взаємодії людини з оточуючим середовищем виступає співвідношення індивідуальності і традиції, які мають вираз у складному, суперечливому характері життєвих орієнтацій його діяльності. В такому контексті прояв культурної традиції і індивідуальності найтісніше пов'язують зі свободою вибору, самовизначенням, самоідентифікацією. Ці процеси відбуваються завдячуючи погодженням людини з її минулим, що в подальшому допомагає формувати її майбутнє.

На думку вчених саме внаслідок культурних традицій людина знаходить в собі минуле і майбутнє, не даючи загубитися ні одному, ні іншому.

З огляду на зазначене, вчений Б. Соколов наголошує на присутності ейдетики в процесі сприйняття культурних традицій. Сприйняття здійснюється насамперед через особливий різновид пам'яті, переважно на зорові враження, образи, що дозволяє утримувати та відтворювати надзвичайно живі образи раніше побачених предметів, об'єктів. На думку вченого, культурна узгодженість з'єднує людину не

тільки з його минулим, майбутнім, вириваючи цим самим з конкретної локалізованості, а й з минулим і майбутнім людства взагалі. Інакше кажучи, культура пов'язана (і пов'язує) як з традицією, так і з долею людства [12, 28-29].

Традиція виступає тим культурним каноном, який пропонується засвоїти і реалізувати в житті кожному індивіду. Таким чином, вона являє собою форму колективного досвіду і означає факт успадкування, через яку індивід підключається до групової пам'яті, вкорінюється в минулому, що дозволяє йому орієнтуватися в сьогоденні.

Розглядаючи культурну традицію як важливий засіб соціалізації людини, слід наголосити на присутності певних культурних символів, образів, думок і дій, що надає можливість і змогу виділити дану націю від іншої нації.

Традиції зумовлюють базові тенденції розвитку тих чи інших культур. Кожна людина, окрема соціальна група, нація, етнос, суспільство в цілому володіють власними традиціями. Звідси – множинність і суперечливість традицій, культурних форм і їх інтерпретацій. Різноманіття існуючих у світі культур значною мірою обумовлено множинністю відповідних культурних традицій.

Різноманітність культурних традицій в процесі їх взаємопроникнення і популяризації створюють загальну картину світу, зберігають культурну пам'ять, закладаючи при цьому фундамент для майбутніх поколінь. Головним стрижнем цього фундаменту мають стати культурні цінності, які збереглися в традиціях різних народів.

Сутність культурної цінності полягає не тільки в її предметному виразі, а й в її певному споживчому сенсі. Якщо культурне благо стає бажаним і задовольняє запити, потреби особистості, він знаходить її споживчу вартість, яка вимірюється не стільки матеріальними показниками, скільки духовними.

Саме на основі ціннісних уявлень, присутніх в культурних традиціях, утворюється система ціннісних орієнтацій особистості. Кожен індивід споживає їх по-своєму і відповідно отримує тільки йому необхідний результат від цього споживання.

Ціннісний зміст культурної традиції існує у свідомості людини і характеризується особистісним сприйняттям щодо її сутності, ролі і значення у власному житті.

Розглядаючи важливість культурних цінностей в житті людини слід наголосити на їх функціональній складовій. Споживання культурних цінностей викликає у людини позитивні емоції, задоволення, радість і насолоду, що, в свою чергу, призводить до бажання спожити цю цінність ще. Такий процес дозволяє певним чином продовжити життєвий цикл як культурної цінності, так і форми її існування, а саме традиції.

Культурні цінності, втілені в пам'ятках минулого, безсумнівно стають важливим чинником формування сучасної культури. При цьому вони повинні не тільки зберігатися, але й відтворюватися, знову і знову розкриваючи свій сенс для нових поколінь.

Цінність культурних традицій дозволить привернути увагу до вивчення і споживання традицій та допоможе виховати гідне покоління, яке буде поважати, зберігати, популяризувати культурні традиції своєї країни, створюючи при цьому сприятливий єдиний культурний простір.

У контексті дослідження слід наголосити на питанні щодо сприйняття культурних традицій різними віковими категоріями. Реалії сьогодення поставили проблемою сприйняття культурних традицій підлітками і молоддю. Саме ці вікові категорії не завжди сприймають культурні традиції як необхідність у власній самоідентифікації, розглядаючи їх як пережиток минулого, як щось не актуальне і не сучасне.

Особливо гостро постає питання стосовно глибокого і наукового обґрунтування ролі культурних традицій у загальнообов'язковому навчальному процесі дітей. Культурна традиція має стати одним з головних пріоритетів шкільної програми, що в свою чергу дозволить сформуванню у молодих громадян не тільки знання про українську культуру, традиції і звичаї, а виховати патріота своєї батьківщини. Для досягнення виховних результатів необхідно запроваджувати інноваційні форми роботи.

Поєднання культурних традицій з інноваційними процесами характеризуються своєю актуальністю, оскільки культура має оновлюватися і розвиватися задля ефективного і дієвого процесу її споживання.

Актуальним в такому контексті є питання запровадження інноваційних форм в процесі зберігання культурних традицій. Впровадження та всебічне введення інновацій в культуру дозволить надати культурним традиціям нового життя, оновити їх, посилити увагу до їх цінності підростаючого покоління. Саме молодь є тією рушійною силою, яка перетворює, оновлює культурні практики, що в свою чергу призводить до створення життєвого сенсу і культурних традицій. Освоєння нововведень в культурних традиціях дозволить зберегти динамічну єдність минулого і сучасного.

Відсутність процесу оновлення може посилити появу соціальних небезпек, переосмислення ціннісних орієнтирів, ідеалів, духовне зuboжіння нації і відповідно втрату багатьох культурних традицій. Особливість життєвого циклу культурної традиції полягає у її споживчому процесі.

Поєднання культурної традиції та інновацій має стати основою культурної моделі розвитку будь-якої держави, пріоритетним напрямом державної культурної політики, головним завданням стратегії культурної розбудови країни.

Зазначене вище дозволило зробити висновок, що трансформаційні процеси, які відбуваються в світі, досить гостро поставили питання щодо посилення ролі національної культури в контексті подолання негативних тенденцій. Актуальним постає процес реструктуризації сфери культури, вдосконалення ринкових механізмів розвитку її інфраструктури з урахуванням перспективної потреби відродження традиційної культури, яка має вираз в традиціях, звичаях корінних народів.

Особливо гостро дані проблеми мають прояв в Україні. Посилення значення культурної традиції в сучасних умовах розбудови української держави дозволить зберегти національну ідентичність, підвищити споживчу вартість культурних благ, розвинути культурний ринок і відповідно популяризувати культурно-історичне надбання народу. В свою чергу, відповідне ставлення до культурних традицій має сприяти усвідомленню її ролі в процесах духовного збагачення громадян, державотворення і входження української культури в світовий культурний простір.

В сучасних умовах актуальним є пошук дієвих кроків щодо підтримки культурних традицій в регіонах. У даному випадку йдеться не тільки про програму першочергових соціально-економічних заходів з підтримки культури в регіонах, а про збереження і розвиток культурних традицій, які характеризують їх ідентичність. Цей процес має відбуватися демократично, шляхом створення сприятливих умов для їх розвитку, а не насильницькими методами. Будь-яке нав'язування чи контроль неодмінно викличе супротив, спричинить українофобські настрої, тим самим спровокує нові міжрегіональні, міжетнічні непорозуміння.

Українська влада має вжити надзвичайних заходів, які б дозволили відновити культуротворчий потенціал національної культури. Першочерговим є створення дієвих організаційно-правових механізмів по забезпеченню культурних потреб громадян. Задля збереження національної ідентичності постає необхідність у створенні та подальшій реалізації державних програм розвитку і підтримки культурних традицій, які є основою національної культури.

Література

1. *Вовкун В.* Національна визначеність – шлях до подолання глобалізаційних викликів та успішного розвитку //Матерали VII Культурологічних читань пам'яті Володимира Подкопаєва [Електронний ресурс]. Експериментальна веб-сторінка науковців УЦКД. – Режим доступу: <http://www.culturalstudies.in.ua>.
2. *Безклубенко С.Д.* Українська культура: погляд крізь віки. Історико-теоретичні нариси / С.Д. Безклубенко. – Ужгород: Карпати, 2006. – 512 с.
3. *Філософія.* Словник-довідник: навч. посіб. [за ред. І.Ф. Надольного, І.І. Пилипенка, В.Г. Чернеця]; – [3 вид.]. – К.: НАКККіМ, 2001. – 480 с.
4. *Артюх В.* Поняття «традиція» в українській консервативно-націоналістичній історіософії. [Електронний ресурс] Науково-ідеологічний центр Дмитра Донцова. – Режим доступу <http://dontsov-nic.org.ua>.
5. *Нежинский И.В.* Традиция в пространстве культуры. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fourthway.narod.ru>.
6. *Гуревич П.С.* Культурология / П. Гуревич. – М.: Проект, 2003. – 336 с.
7. *Ващенко Г.Г.* Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. – Т.1 / Г. Ващенко. – Полтава: Ред. газ. «Полтавський вісник», 1994. – 191 с.
8. *Герчанівська П.Е.* Традиція: стабільність і варіативність / П.Е. Герчанівська. // Вісник НТУУ – КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – Вип. 1. – С. 12 – 16.
9. *Культурология: краткий тематический словарь* [под ред. Г.В. Драч, Т.П. Матяш]. – Ростов-на-Дону, 2001. – 192 с.
10. *Кармин А.С.* Культурология / Анатолий Соломонович Кармин. – СПб. : Питер, 2010. – 240 с.
11. *Настояща К.* Українська культурна традиція в ситуації постмодерного соціуму: актуалізація потенціалу самозбереження. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bulava.info>.
12. *Соколов Б.Г.* Культура и традиция. Метафизические исследования. / Б.Г. Соколов // Культура. Альманах Лаборатории Метафизических Исследований при Философском факультете СПбГУ. – 1997. – Вып. 4. – С. 27 – 49.